

TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEK A KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSBAN

BÁR A FEJLETT ORSZÁGOK SZEMSZÖGÉBŐL MAGYARORSZÁG EGÉSZE

elmaradott területnek számít, egy részletesebb, közeli vizsgálódás viszont már azt is ki tudja mutatni, hogy mekkora különbségek vannak a madártávlatból homogénnek tekintett országon belül. Ezek alapján az ország egészére, illetve annak válságtérsegeire egyaránt érvényes az a közkeletű megállapítás, hogy ahol sem jelentős természeti erőforrások, sem jelentős természeti kincsek nincsenek, ott a fejlődésnek nem marad más útja, mint az ott lakók alkalmassá tétele arra, hogy ők maguk képessé váljanak fejlesztések megvalósítására. Az ország helyzetének ismeretében ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy olyan fejlesztések megvalósítására kell képessé válni, amelyeket viszonylag kevés külső tőkebevonással meg lehet valósítani. Ennek legfőbb eszköze az emberi erőforrások fejlesztésének középpontba állítása.

Az emberi erőforrások fejlesztése – mint egy újabb, divatosabb váló tevékenység – új tartalmat kapott azáltal, hogy míg eddig, évtizedeken keresztül, a politika által irányított gazdaság számára kellett embereket kinevelnie, addig újabban, a rendszer megváltozása óta a piac, a világpiac ránk rótt lehetőségeihez és szerepeihez kell az embereket felsorakoztatnia. Látszólag itt már a nemzetközi piac elsődlegessége szerepel motiváló tényezőként, azzal az erős hittel, hogy ez a piac objektív és igazságos szűrője mindannak, ami jó, és mindannak, ami elvetendő, rossz. A felzárkózást óhajtó országok igyekeznek alkalmazkodni ehhez az új körülményhez.

Az alkalmazkodásnak sok útja, módja van. Legújabbban az a régi módszer került előtérbe, amelyik arra alapozza a területfejlesztést, hogy megkeresi az elmaradott területen azokat a településeket, azokat a gazdasági, szolgáltatási szervezeteket, amelyeknek alkalmazkodni képes gazdasági szereplői vannak, és arra törekszik, hogy ezeket a gazdasági szereplőket segítve, innovatív irányba terelve eredményeket érjen el.

Ez a fejlesztési politika erős különbséget tesz a jóléti/szociális ellátások és a területfejlesztés között. Jelentős mértékben az alulról építkező, önerőre támaszkodó regionális fejlődést támogatja. Ebben a felfogásban nem azt keresi a döntéshozó, hogy hol vannak a válságtérsegek, hanem úgy szemléli a területi különbségeket, hogy vannak "kevésbé fejlett régiók", amelyeknek a leginkább életképes területrészeit, alkalmazkodásra leginkább képes központjait javasolja segíteni állami eszközökkel; segíti azokat talpra állni, önálló fejlődési pályát választani. *Ennek a fejlesztési módszernek a középpontjában az emberi erőforrások fejlesztése áll.*

Kissé sarkosan úgy is lehetne fogalmazni, hogy a területfejlesztés két lehetséges úton járhat. Az egyik lehetséges út az, hogy a politika hagyja, hogy bizonyos területi centrumok (Budapest, megyei központok), és bizonyos társadalmi csoportok (magas jövedelműek) előnyös helyzetüket fölhasználva mintegy rátelepedjenek azokra a kedvező lehetőségekre (szűkebb témánkból hozva a példát: az oktatásra), amelyek számukra (gyermekük számára) a jövőben életszínvonal-beli, társadalmi előrejutási előnyöket hoznak. A másik út, hogy a politika – félve és tartva a települések egymás közti erős hierarchizálódásától és a társadalmi csoportok kasztosodásától – keresi, megtalálja és gyakorolja is azokat a megoldási módokat, amelyek minél több települést, és minél több társadalmi csoportot hoznak az előbb említett

kedvező helyzetbe. Az elsőnek említett út megvalósulása látszik jelenleg valószínűbbnek, de legalább föl kell tárnunk annak hátrányait, jövőbeli veszélyeit is.

Jelen tanulmány nem vállalhatja fel egyszerre a helyzetfeltárás, a területi oktatáspolitikai lehetőségeinek elemzését, inkább csak az előbbire szorítkozik. A tanulmány első részében az iskolarendszeren való áthaladás területi különbségeit elemezzük, második részében pedig egy kiemelt térség, Borsod-Abaúj-Zemplén megye szakképző rendszerének átalakulását, és a helyi gazdasági helyzetben bekövetkezett változásokhoz való alkalmazkodását vizsgáljuk.

Kilenc évjárat követése az oktatási rendszerben

Az oktatással, képzéssel kapcsolatos országos adatsorok töretlen folyamatokról, a képzésben résztvevők számának emelkedéséről tudósítanak. Valóban impozáns, hogy a [magyar adatok](#) szerint a hét éves és idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettsége az elmúlt 85 évben jelentősen emelkedett. 1910-ben a magyar népesség 18 %-a nem járt iskolába, a II. világháború előtt 9 %-a, de 1994-ben már csak egy százaléka. A lakosság 76 %-a nyolcvan éve még kevesebb, mint nyolc osztályt végzett, 1930-ban 60 %-uk tartozott ebbe a csoportba, mára 23 %-ra esett vissza ez az arány. 1994-ben 31 %-ot ért el az általános iskola nyolc osztályát végzetek aránya, a középiskolát végzeteké 20 %-ot, a felsőfokú végzettségűeké pedig 8 %. (A fenti adatok az ország egész népességére vonatkoznak.) A jövő szempontjából az a kérdés is fontos, hogy az alap- és középfokú oktatás jelentős kiterjedése után, tehát az 1960-as évek után született és "beiskolázott" évjáratok milyen arányokat mutatnak, milyen iskolázottsági jövőképet vetítenek elének?

A KSH megyei, illetve budapesti kiadványai segítségével kilenc évjáratot vizsgáltunk meg. Először Borsod-Abaúj-Zemplén megye példáján mutatjuk be a kilenc évjárat iskolázottsági adatait.

Az első évjárat 1969-ben született, a kilencedik 1977-ben. Ezek a gyerekek hat-hat év múlva léptek általában az általános iskola első osztályába, illetve utóbbi nyolc év múlva a nyolcadik osztályba. A továbbtanulók a nyolcadik osztály befejezése után három évvel végezhettek el a szakk munkásképzőt, vagy négy év múlva a középiskolások érettségiztek. Így, aki 1969-ben született, az 1988-ban tehetett szakk munkásvizsgát, illetve 1989-ben érettségizhetett, képesítőzhetett legkorábban. Az utolsó itt vizsgált évjárat tagjai 1977-ben születtek, tehát 1994-ben tehettek szakk munkásvizsgát, vagy 1995-ben érettségizhettek, képesítőzhettek.

Kilenc évjárat (1969/87-1977/95) létszámváltozása az oktatási rendszerben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Évjárat évszámhatára (0-18. évig)	Élveszületések száma	1. osztályba lépett	8. osztályba lépett	Középfokú intézménybe iratkozott	Középfokon végzett	Megyei lakos felsőfokú tanintézetben
1969/87.	12845	14016	11200	10570	8252	1436
1970/88.	12843	13760	10892	10397	8279	1616
1971/89.	12362	12850	10460	10131	7894	1591
1972/90.	12398	12645	10202	10035	7802	1736
1973/91.	12486	12931	10544	10515	8067	1785
1974/92.	14401	13498	11176	11179	8394	2275
1975/93.	14836	15390	12765	12576	9792	2684

1976/94.	14176	14824	12256	12561	9719	2811
1977/95.	13657	14164	11686	11643	9540	3085
Átlag:	13334	13786	11242	11067	8638	2113

(Forrás: a KSH megyei statisztikája alapján saját számítás. MTA RKK, Miskolc)

A vizsgált évfáratok 1969 és 1975 között növekvő létszámúak voltak az egész országban. Csak 1975 után indult meg a születések számának egyre rohamosabb csökkenése. A következő táblázat közli az átlagszámokat és a létszámokban bekövetkezett változásokat, illetve a százalékos arányokat is, valamint a változások kiszámításának módját.

Kilenc évfárat (1969/87-1977/95) oktatási átlagszámai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

	Évfárat életeseményei	Létszám	Számítás módszere	Változás	Változás aránya
1.	Élveszületések száma	13334			
2.	1. osztályba lépett	13786	2-1.	453	3,29%
3.	8. osztályba lépett	11242	3-2.	-2544	-18,45%
4.	Szaktanulmányozóba iratkozott	5800			
5.	Szakközépiskolába iratkozott	3021			
6.	Gimnáziumba iratkozott	2247			
7.	Középfokú intézménybe iratkozott	11067	4-3.	-175	-1,56%
8.	Szaktanulmány vizsgát tett	4173	8-4.	-1627	-28,05%
9.	Szakközépiskolában érettségizett	2466	9-5.	-555	-18,37%
10.	Gimnáziumban érettségizett	1999	10-6.	-248	-11,04%
11.	Középfokon végzett	8638	11-7.	-2430	-21,96%
12.	Évfáratában középfokon végzett:	8638	12-1.	-4696	-35,22%
13.	I. évfolyamos felsőfokú tanintézetben	2113	13-12.	-6525	-75,53%

(Forrás: a KSH megyei statisztikája alapján: MTA RKK, Miskolc)

A kilenc, 1969 és 1977 között megszületett évfárat iskoláztatási lépései során az első tág, mégis bevezethetetlennek bizonyuló kaput az általános iskola jelentette. Az induló évfáratokból születési számuknál mindig többen léptek az első osztályba, ugyanis az iskoláknak föl kellett vennie az évisméltó tanulókat is. Ettől egyetlen évben tértek el, mégpedig 1980-ban, mert akkor olyan nagy létszámú volt az induló évfárat (az 1974-ben születettek), hogy másként, mint a bukottak kényszerű továbbengedésével a második osztályba, nem tudták megoldani az elsősök nagy számából következő problémákat (tanterem, tanár).

Az oktatási rendszernek ez az első lépcsőfoka jelenti az első megoldhatatlannak tűnő problémát. Az iskolába épphogy belépő gyerekek nem tudják teljesíteni már az első év

követelményeit sem, ezért sok a kényszerű évisméltés. Az eddigi pedagógiai próbálkozások sem vezettek eredményre, sem – követelményrendszerének növelésével – az óvoda közelítése az iskolához, sem az iskola közelítése az óvodához, azaz a követelmények csökkentése, a játékos elemek növelése útján.

A kudarcok, a lemorzsolódás évről évre folyamatos. Mire nyolcadikba lépnek, már az év elején átlagosan 2544 fiatallal kevesebb van jelen az elsőbe lépő évfáratnál. Százalékosan tekintve a nyolc évet, és a szélső pontokat is említve, a diákok 79-83 %-a végzi el az ideális, "szabályos" idő, azaz nyolc év alatt az általános iskolát. A lemorzsolódási arányok közelebbi vizsgálata tovább differenciálja a képet.

Lemorzsolódási arányok az általános iskolákban (1994/1995) Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, %-ban

Évfolyamok:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1-8. együtt
Miskolc	3,4	1,9	1,6	1,8	4,8	4,2	2,9	0,8	2,7
Többi város	3,4	2,9	2,4	1,9	4,2	3,4	2,4	0,7	2,7
Községek	8	4,5	3,6	4,2	7,6	6,8	4,8	0,9	5,1
Megye összesen:	5,6	3,4	2,8	3	5,9	5,1	3,5	0,8	3,8

(Forrás: KSH)

A táblázatból kiderül, hogy a megyei jogú város iskoláiban alacsonyabb a bukások, visszamaradások aránya, ennél magasabb az egyéb városokban, és kiugróan magas a községekben. A területi különbségek mellett van egy közös sajátosság is, mégpedig az, hogy az első osztály okozta nehézségeknél sokkal nagyobb gondot jelent az ötödik, és mérsékelten a hatodik osztály elvégzése. Ezek a diákok, vagy legalábbis egy jó részük, ha késve is, de 16 éves korukig elvégzik ugyan a nyolc osztályt, de akkor is riasztó a 2500 körüli szám (a megszületettek 18,6 %-a), ami azoknak a száma, akik a szabályos úton nem tudják időben elvégezni a nyolc osztályt Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Az említett létszámadatok természetesen megyénként erősen eltérőek. Így például az országos átlag szerint a megszületettek 12,55 % nem tudja a szabályos időben elvégezni a nyolc osztályt. Az egyik póluson vannak azok a megyék, amelyekben 10 % alatti ez az arány (Budapest, Zala, Csongrád, Vas megye), a másik póluson pedig azok, amelyekben 15 % fölötti ez az arány (Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar, Baranya, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Veszprém, Borsod-Abaúj-Zemplén megyék). Az a tanuló, aki eljut a hetedik, és különösen a nyolcadik osztályba, az jórészt el is végzi az általános iskolát, és az említett nagy veszteség után középiskolába kerül. Az ide való bejutás során már csak átlagosan 175 fő a veszteség. Vagyis az általános iskola könnyen nyíló utolsó kapuján átjutók szinte mindegyike bebocsátást nyer a középiskolák ugyancsak tág kapuján.

Ez a tágasság a szakmunkásképzők három éve, illetve a középiskolák négy éve után viszonylagosan sokkal szűkebbnek bizonyul, hiszen az azonosnak látszó 2430 fős csökkenés, veszteség három, illetve négy év alatt "termelődött". Ez a "veszteségtermelés" is iskolatípusonként eltérő, mert a lemorzsolódás az induló létszámból a szakmunkásképzőkben a legnagyobb (28 %), amit nyugodtan kerekíthetünk az elkeserítő 30 %-ra. A

szakközépiskolákból a beiratkozott diákok 18,4 %-a kerül ki az első nekifutás kudarca után érettségi nélkül, míg a gimnáziumokból "csak" 11 %.

Az adatsorokat ugyanakkor olvashatjuk fordítva is, optimista hevülettel: az elemzett kilenc évfárat esetében a megszületettek 65 %-a jutott el szabályos lépcsőfokokon a középfokú végzettséghez! Így is a valóságot mondjuk, hiszen a fenti számítások hiányosságát is bele tudjuk számítani a lelkesedésbe. Ugyanis az említett megyei KSH-adatok nem közlik az egyébként fokozatosan igen népszerűvé vált szakiskolák adatait, hiányoznak a nyolcadik osztályt 16 éves korukig ténylegesen befejező tanulók adatai. A KSH közli, de itt nem kerültek szóba a gyógypedagógiai osztályokban tanulók, és hiányoznak a – csökkenő létszámokról tanúskodó – felnőtteket képző ifjúsági és esti tagozatok adatai mind az általános iskolai, mind a középiskolai szinten. Hiányoznak az elvándorlással, beköltözéssel, azaz a népességmozgással kapcsolatos kiigazítások is. Ezek együttesen jelentősen enyhítenék a túlságosan is komor képet.

A bemutatott nyers kép az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy mégiscsak a valóságot tükrözi: az országos átlagot tekintve *a megszületett évfáratok 33 %-a rendre nem jut középfokú végzettséghez a szabályos képzési cikluson belül*, amely arány még nagyobb lenne, ha a szakmunkásképzőket is kivonnánk a számításból, és csak a valódi középfokú végzettséget (a gimnáziumit és a szakközépiskolait) vennénk figyelembe.

Kérdés marad, hogy a középfokon sikeresen végzett 67 %-os országos átlag hogyan oszlik meg az országban iskolatípusonként és területenként? És a legsúlyosabb kérdés: milyen mértékben függ az iskolázottsági mutató a gazdasági fejlettségtől? Hol jobbak a végzettségi mutatók: ott, ahol magasabb az önkormányzatok bevétele, vagy pedig elég a kapott normatív támogatás és a fix közalkalmazotti pedagógusbér az egyenlő színvonal és az egyenlő továbbtanulási esély megteremtéséhez? Biztosítja-e iskolarendszerünk az esélyegyenlőséget?

Igen nehéz a megyék közötti gazdasági sorrendet megállapítani. A KSH kísérletképpen 1994-re vonatkozóan a becslés módszerével megállapított egy [sorrendet](#) a megyénként egy főre jutó GDP alapján. Ha ezt a sorrendet összevetjük a középfokú végzettséget mutató adatokkal, akkor azt kell mondanunk, hogy *nincs pontos megfelelés* a megyék gazdasági fejlettsége és a megyékben középfokon végzettek aránya között.

Természetesen, módszertani értelemben az összehasonlítás sántít. A megyék gazdasági fejlettségét néhány mutató segítségével becsülték meg, és itt, ebben az összehasonlításban nekünk is ennek megfelelő fajsúlyú és számú, a humán erőforrásokat egyetlen sorszámmra váltó mutatóra kellene hivatkoznunk, hogy valóban hiteles és összemérhető legyen a két nagy szektor, mivel ilyen összevont, a humán erőforrásokat összegző, sorrendiséget megállapító mutató nem áll rendelkezésünkre.

A fenti megállapítás, az, hogy "nincsen pontos megfelelés" – már jelzi, hogy a kérdésre nem lehet ilyen egyszerű választ adni. Túl nagyok a szélső értékek, túl nagyok az egyes megyék közötti eltérések ahhoz, hogy ne próbálkozzunk annak kifejtésével, hogy mi okozza ezeket az eltéréseket. Minden megyében 80 % fölötti a nyolcadik osztályba lépők aránya. Néhány megye (Vas, Csongrád, Zala, Békés, Győr) igen előnyös helyzetben van, mert alig 9-10 %-nyi az a veszteség, amely az ide belépők arányában mutatkozik az első osztályos induló létszámhoz képest, de vannak nehezebb sorsú megyék is (Veszprém, Borsod, Szabolcs, Baranya), amelyek 17-18 %-os veszteséget kénytelenek elszenvedni.

A döntő fordulat a megyék középfokú végzettségű diákjainak számában és arányában a középfokra lépés idején zajlik, amikor az általános iskolát felváltják a középfok valamelyik fajtájával. Vizsgálatainkból kiderülnek azok a markáns eltérések, amelyek a diákok és a szülők "szavazását" mutatják saját megyéjük vagy más megye mellett. A legkirívóbb esetet Pest megye produkálja, mert a középfokú tanintézményekbe lépő diákjainak csak 54 %-a marad a megye iskoláiban, a többiek budapesti középiskolákba iratkoznak. Ez, tehát a más megyéből érkezők nagy aránya a fő oka Budapest kiugróan magas, 134 %-os beiratkozási arányának. Egy olyan elemzés, amely megvizsgálná, hogy egy-egy megyében milyen mértékű a más megyében állandó lakos középiskolások száma és aránya, jól érzékeltetné, hogy milyen a lakosság véleménye saját megyéjének iskoláiról. Tényként csak azt szögezzük le, hogy Budapesten kívül még nyolc megye büszkélkedhet azzal, hogy száz százalékos, vagy még annál is magasabb a középfokú beiskolázások aránya. Ezek a megyék (Baranya, Hajdú, Komárom, Győr, Vas, Heves, Csongrád, Zala) kitűnnek régi, patinás, jó nevű középiskoláikkal, amelyek komoly vonzerőt gyakorolnak a környező megyék tanulóira. Térképen elképzelve jól látszik egy határozott és összefüggő dunántúli határmenti karéj, és szórtan néhány alföldi megye.

Egy szűkebb, itt nem részletezhető, az eddig bemutatott kilenc évet megbontó három-három éves belső tagolás a bizonyíték arra, hogy az elmúlt években fokozatosan és jelentősen megnövekedett a diákok ilyen jellegű "vándorlása", ami a kollégiumi férőhelyek stagnálásának, visszaszorulásának időszakában a tanulói ingázás megnövekedését jelzi. Külön vizsgálatot érdemelne, hogy az évtizedeken át létező dolgozói ingázás és tanulói ingázás aránya és iránya hogyan változott ebben az időszakban.

Ahonnán elvándorolnak a diákok, ott értelemszerűen ez is jelentősen csökkenti a középfokú tanulmányokat elvégzők számát és arányát. Ezek a megyék a "maradék" területen, a Balaton fölött és alatt, a Duna két partján és a keleti országrészben találhatók. Úgy tűnik, hogy a szocializmus időszakán is túlnyúló, a távolabbi múltból örökölt elmaradás terhére hordozó megyék jelennek meg előttünk mindkét csoport esetében. Például Szabolcs, Nógrád gondjai sokkal távolabbi időkre nyúlnak vissza, és a nyugati határszél előnyei is sokkal régebről datálódhatnak. Különösen az ő esetükben érdemes azt is figyelembe venni, hogy a szocializmus időszaka alatt sokféle hátrányt kellett elszedniük éppen nyugati fekvésük következtében, ennek ellenére meg tudták őrizni kulturális tőkéjüket. Borsod esetében azzal a különleges helyzettel találkozunk, hogy néhány hagyományos iskolavárosa (Miskolc, Sárospatak, Sátoraljaújhely), és az iparosítással járó iskolaépítések együttesen és máig hatóan tudtak egy viszonylag jó közepes képzettségi szintet biztosítani. A mostani átmeneti évek alatt fog eldőlni, hogy az itt kiképzettek a saját vagy más megye gazdagításában fogják-e tudásukat kamatoztatni. Veszprém és Fejér megyék esetében valószínűleg az egyoldalú iparszerkezet (bányászat, gépipar), és az annak megfelelő iskoláztatás okozza a meglepő hátrányos helyzetet.

Eddig a nagy hagyományokkal rendelkező középiskolák létét (és a nekik megfelelő hajdani gazdasági, forgalmi jó helyezést), vagy mindezek hiányát, valamint a vándorlást említettük annak okául, hogy magas, vagy éppen, hogy alacsony egy-egy megyében a végzettek száma és aránya.

A megváltozott létszámokon belül figyelemre méltó, hogy a középfokú képzésben tovább nőtt a lánytanulók száma és aránya. A szakmunkásképzők esetében a megyei statisztikák a végzettek létszámát nem bontják meg nemek szerint, viszont pontos adataink vannak a szakközépiskolákról és a gimnáziumokról.

1969 és 1975 között növekvő létszámú évfjártatok születtek az országban, ez jól látszik három-három év születési adatainak átlagából. Az első három esztendőben évente átlagosan kb. 152 ezer gyerek született, a második három évben 165 ezer, a harmadikban pedig évente átlagosan 185 ezer.

A növekvő évfjártatoknak növekvő (végzett) tanulólétszámok felelnek meg, de azzal a fontos észrevétellel, hogy noha a *szakmunkásvizsgát* tettek száma még évről évre növekszik, de már arányuk csökkenése jelzi, hogy ennek az iskolatípusnak a történetében stagnáló, esetleg visszaforduló szakasz következik be. 1991-től abszolút számokban is megindult a szakmunkásképzőkben végzettek számának csökkenése. A kilenc év átlagát tekintve 19,8 % és 39,6 % között szóródott az ebbe az iskolatípusba járók aránya, de a három éves kis ciklusok mutatják, hogy a kezdeti 20,5 % és 44,3 % közötti értékről a harmadik harmadra arányuk lecsökkent 19,9 % és 41,1 % közé.

A *szakközépiskolák* népszerűségét jól mutatja, hogy számuk és arányuk is nagyobb mértékben növekedett, mint a *gimnáziumoké*. E két iskolatípus létszámának változása mellett arra kell rámutatnunk, hogy a középső érték, a medián fejezik ki jobban a fokozatos változást a szélső átlagértékek helyett. Ennek az az oka, hogy míg a szélső átlagokat mutató arányszámok alig változtak (vissza kell utalnunk Pest megye és Budapest különleges kapcsolatára), addig a közéjük eső értékeket mutató megyékben olyan nagy mértékű volt a létszámnövekedés, hogy azt szemléletesen csak a középső értékkel, a mediánnal tudjuk jól érzékeltetni. Ennek megfelelően az első három éves ciklusban a középső értéket tekintve 1041 diák érettségizett sikeresen a szakközépiskolákban, míg a harmadik ciklusban már 1653. A gimnáziumokra vetítve ugyanezt a számpárt, a középső értékek 905, illetve 1216 voltak.

Az egyedi vizsgálódásokból kiderül, hogy az oktatási szempontból 1990-es évekig nem eléggé kiemelkedő megyékben indult meg a rohamos fejlődés: Somogy, Bács-Kiskun, Tolna és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék mutatják a legnagyobb növekedést, melyeket Veszprém és Békés követ. A növekedés nagy arányát viszont a lánytanulók nagyobb arányú beáramlása okozta. Míg a szakközépiskolai fiútanulók aránya hét megyében csökkent, addig három megye kivételével mindenütt növekedett a lánytanulók száma. A gimnáziumokban már régóta kitartóan magas a lányok aránya, de az elmúlt néhány évben 13 megyében tovább csökkent a fiúké, szemben azzal a ténnyel, hogy a lányok aránya 15 megye gimnáziumaiban tovább nőtt. Megyéenként a középső értéket tekintve 9,1 % a szakközépiskolai fiúk, és 9,7 % a lányok aránya, illetve 5,0 % a gimnáziumi fiúk, és 10,2 % a lányok aránya az 1993-95 közötti három évet figyelembe véve.

Szolnok, Komárom-Esztergom és Baranya megyék szakközépiskolaiban eddig mindig a fiúk voltak többségben, miközben Fejér, Győr-Moson-Sopron, Vas, Csongrád és Hajdú-Bihar megyékben az elmúlt három-öt évben a lányok kerültek többségbe. Ez a jelenség bizonyos innovációs tendenciára utal, mert az utóbb felsorolt megyék esetében gazdasági előrelépésről beszélhetünk, és ez a mi körülményeink között a pénzügyi, számviteli, könyvelői, összefoglalóan a közgazdasági jellegű szakmák iránti keresettséget jelenti. Mindemellett megnőtt a nyelvtudást igénylő szolgáltatói, ügyintézői, titkári tevékenységek iránti kereslet is. A nyelvvizsgákkal rendelkezők túlnyomó többsége is lány.

A fentiek alapján erős ellentétek rajzolódnak ki. Azok a magatartásminták, amelyek alapján bizonyos szakmákat "lányosnak", illetve "fiúsaknak" minősített a közvélekedés, azt eredményezték, hogy a munkaerőpiacon ma nagyobb arányban számítanak a lányok, mint lehetséges munkaerő, ők rendelkeznek megfelelő képzettséggel, nyelvismerettel. A

"lányoknak valónak" minősített tulajdonságok fölértékelődtek. Ugrásszerűen megnőtt a kereslet olyan szakemberek iránt, akiknek kommunikációs képessége, udvariassága, tapintatossága, figyelmessége, kitartása stb., mint lányokra jellemző tulajdonság rögzült. Ha ez a tendencia fennmarad, komoly következményei lehetnek a nemek közötti munkaerőpiaci lehetőségeket tekintve, aminek azonban egyéb társadalmi, kulturális, demográfiai velejárói lehetnek.

A szakképző intézmények alkalmazkodása

A képző szervek alkalmazkodását a megváltozott igényekhez országos adatok hiányában nem tudjuk mérni, hiszen itt már olyan tartalmi kérdésekről van szó, amire nem terjed ki az oktatási statisztikák figyelme. Azonban Borsod-Abaúj-Zemplén megye példáján tanulságos megvizsgálni, hogy milyen mértékű tartalmi változások zajlottak le a szakképesítést igazoló bizonyítvány kiadására jogosult, nappali tagozatos képzést biztosító szakmunkásképzőkben és szakközépiskolákban.

Vizsgálatunkba a megye valamennyi szakképző és képesítést nyújtó középiskoláját bevontuk, azaz 20 szakmunkásképzést, és 44 szakképzést folytató intézményt. Mivel ezek ún. kevert típusú intézmények, mindkét kategóriában szerepelhettek.

A vizsgált időszakban, 1993 óta nem szűnt meg iskola. Ellenkezőleg: arra találunk példát, hogy több intézmény bővítette korábbi képzési kínálatát. Ezt bizonyítja az encsi és a szikszói gimnáziumok esete, amelyek 1996/97-ben egy-egy új szakközépiskolai osztály indításával törekedtek enyhíteni gondjaikon.

A beiskolázási nehézségeket az okozza, hogy az 1990/91-es tanév óta a csökkenő gyermeklétszám miatt egyre kisebb létszámú évfjakatok léptek be a középfokú képzésbe.

A másik probléma az, hogy rendkívül gyorsan változott meg a megye gazdasági struktúrája, emiatt a lehetséges munkahelyek szakemberigénye is. Vajon milyen módon reagáltak erre a kihívásra a vizsgált intézmények?

Korábban a nehézipari gazdaságstruktúra a gépipari szakmák tanítását várta el a szakképző és a képesítést nyújtó intézményektől. Az 1980-as évek második felétől megjelenő változások ennek megfelelően először a szakmunkásképző intézeteket érték el olyan módon, hogy a megye valamennyi szakmunkásképzőjében csökkent a tanulók létszáma. Erre a legnagyobb mértékben a tiszaujvárosi és a szerencsi-tokaji körzetben került sor.

A szakközépiskolákban, illetve a szakközépiskolai osztályokat is működtető intézményekben – a megyére általánosságban jellemző gyermeklétszám-csökkenés ellenére is – nőtték a tanulólétszámok. Miskolcon például a 10 %-os növekedés négy esztendő alatt 1500 diákot jelent, míg Sátoraljaújhelyen a négy százalékos növekedés 41 fő. A leglátványosabb létszámbővülés a tokaji körzetben történt, ahol amellet, hogy minden iskolában növekedett a szakközépiskolás diákok száma, a tokaji kereskedelmi szakközépiskolában a szóban forgó négy év alatt 3,5-szeresére nőtt a létszám.

A növekedést mutató intézmények sorában egy kivétel van, mégpedig az ózdi statisztikai körzet, ahol a szakközépiskolás diákok száma is csökkent, nemcsak a szakmunkás diákoké. Ez összességében négy év alatt kb. kétszáz diákot jelentett. Ezt a jelenséget könnyen

magyarázhatjuk a térségből történő elköltözássel, illetve azzal, hogy az új beköltözók nem küldik gyermekeiket középiskolákba.

Ezzel kapcsolatosan egy új jelenségre is föl kell figyelnünk. Az interjúk során világossá vált számunkra, hogy a szakközépiskolát választó családok egy része, éppen a jobb módúak, az ambiciózusabbak, középiskolás korú gyermekeiket más városokba, főként Miskolcra és Egerbe küldik tanulni. Erre a legjobb példa az amúgy kitűnő, sok sikert produkáló, anyagilag is jó helyzetben, biztonságban lévő ózdi közgazdasági szakközépiskola. Négy év alatt több, mint száz fővel csökkent tanulói létszámuk. A városnak és környékének válsághangulata befolyásolja a továbbtanulásról hozott családi döntéseket is.

Ha a két fő szakképző intézményrendszer diákjainak számát, a szakközépiskolai és a szakmunkás tanulókat évente és körzetenként vetjük össze egymással, akkor a következő megállapításokra jutunk. A megyében az eltelt négy év során mindig is a szakközépiskolások száma volt nagyobb. Ez nincs ellentmondásban a kilenc évjárat vizsgálatkor kimutatott arányokkal, amelyek szerint jelentősen nagyobb a szakmunkásvizsgát tettek száma az érettségizett szakközépiskolások számához képest, ugyanis most egy-egy tanév összes diákját vesszük vizsgálat alá, s emiatt a szakmunkásképzősök csak három, míg a szakközépiskolások négy évfolyammal szerepelnek. A százalékos megoszlást tekintve 51 % a szakközépiskolások a 49 % szakmunkástanulói létszámhoz képest. Ez az arány egyenletesen és nagy léptékben tovább növekedett, 1996/97-ben már közel 60 % a szakközépiskolások aránya. Kiemelkedő volt a növekedés a tiszaujvárosiban (53 %-ról 66 %-ra), s a szerencsi-tokajiban (28 %-ról 50 %-ra). Miskolcon 10 %-os növekedés történt a szakközépiskolások javára, a 10 %-os szakmunkástanulói létszám csökkenése mellett.

A létszámváltozásokon túl szükséges arról is ismereteket szereznünk, hogy vajon milyen jellegű szakmákat tanulnak most a diákok? Ez a kérdés ún. ágazati vizsgálatot igényel. Másrészt arra is keressük a választ, hogy ez mennyiben felel meg a gazdasági szerkezet számbeli és tartalmi változásainak.

A feladat megoldása érdekében azt az utat kíséreltük meg bejárni, amely a legpontosabban teszi lehetővé az összehasonlítást. Erre alkalmasnak látszott a KSH által 1991-ben bevezetett ún. TEÁOR-rendszer, azaz a gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszere. Mivel az iskolák a szakmunkás szakmákról, illetve a szakközépiskolai szakmákról is külön-külön kódokat vezetnek, ezért most egyedi döntés alapján, a KSH-közlemény leírásait figyelembe véve törekedtünk egy egységes, TEÁOR-rendszerű besorolás megvalósítására. Valószínű, hogy kísérletünk a jövőben több ponton javításra szorul, de egyelőre jobb, szemléletesebb és pontosabb összehasonlítási módszert nem ismerünk.

A szakmunkástanulók ágazatonkénti létszámát vizsgálva a statisztikai százalék (169,7 %) rögtön csalóka képet ad, mert a legnagyobb arányú növekedést a bányászatban belül jelzi. Ha azonban a tényleges számokat vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy a miskolci Debreczeni Márton Szakmunkásképző Iskolában oktatott vágártanulókról van szó, akiknek létszáma kezdetben, vagyis 1993/94-ben 43 fő volt, később, 1996/97-ben pedig 73 lett. Ez évfolyamonként egy-egy osztályt jelent. Ez a szakma országos beiskolázású, több megyéből érkeznek a diákok, és az osztályok fokozatosan töltődtek föl.

A többi szakma esetében már realisabbak az arányok. Kiderül, hogy miközben összességében csökkent a szakmunkástanulók száma (átlagosan közel 20 %-kal), addig a vendéglátás és a gazdasági szolgáltatás (fényképész) területén enyhe növekedést tapasztalunk. A legnagyobb

arányú, 65 %-os csökkenés a szállítás ágazatán belül történt. A vasúti, a közúti szállítást végzőket, a üzemeltetési feladatokat ellátókat, a rakománykezelőket egyre inkább szakközépiskolákban képezik ki, nem pedig szakmunkásképzőkben.

Szakmunkástanulók ágazatonként

	1993/94. tanév	%	1994/95. tanév	%	1995/96. tanév	%	1996/97. tanév	%	Négy év átlaga %
Mezőgazdaság	719	5,3	672	5,3	625	5,4	616	5,6	85,7
Bányászat	43	0,3	39	0,3	49	0,4	73	0,7	169,8
Feldolgozóipar	7268	53,8	6476	51,2	5815	50,5	5531	50,5	76,1
Építőipar	1143	8,5	1124	8,9	1106	9,6	1035	9,4	90,6
Kereskedelem	2697	19,9	2713	21,5	2382	20,7	2306	21	85,5
Vendéglátás	619	4,6	634	5	636	5,5	655	6	105,8
Szállítás	200	1,5	147	1,2	87	0,8	70	0,6	35
Gazdasági szolgáltatás	56	0,4	54	0,4	76	0,7	58	0,5	103,6
Személyi szolgáltatás	778	5,8	785	6,2	744	6,5	619	5,7	79,6
Összesen:	13523	100	12644	100	11520	100	10963	100	81

(Forrás: Az egyedi KSH-adatlapok alapján saját számítás. MTA RKK, Miskolc)

Jelentős a feldolgozóipar körébe tartozó szakmák számának, és ebből következően az ilyen szakmákat választók arányának csökkenése is. Adataink szerint 24 %-kal kevesebben tanulnak olyan szakmákat, amelyek a feldolgozóiparhoz kötődnek.

A személyi szolgáltatások körébe tartozó szakmák, mint például a fogműves, a kozmetikus, a fodrász stb. tanulólétszáma csökkent az elmúlt években, mert ezeket a szakmákat erősen sújtja a fogyasztóképes kereslet, az életszínvonal nagymértvű csökkenése.

A szakközépiskolások létszámát nézve az energiaellátás elnevezésű szakmacsoportban volt négy év alatt a legnagyobb mértékű (217 %-os) a növekedés. Ennek az az oka, hogy az ide tartozó szakmák a villamos- és gázenergia termelésével és elosztásával, a hőtermeléssel és elosztásával, valamint a víztermeléssel, vízkezeléssel kapcsolatosak. Ez a szakmacsoport bővült az elmúlt években a környezetvédelemmel kapcsolatos szakmákkal is. Ezek a vízgazdálkodáshoz köthetők a legjobban, ezért kerültek ebbe a kategóriába. Már most megjegyezzük, hogy a környezetvédelem univerzalitása miatt a mezőgazdasági és a vegyészeti szakmacsoportok azok, ahová további környezetvédelmi jellegű szakmák kerültek, sőt az iparral, fémmegmunkálással kapcsolatos feldolgozó ipari szakmák is feldúsultak környezetvédelmi jellegű tantárgyakkal, szakmákkal.

Szakközépiskolai tanulók ágazatonként

	1993/94. tanév	%	1994/95. tanév	%	1995/96. tanév	%	1996/97. tanév	%	Négy év átlaga
--	---------------------------	----------	---------------------------	----------	---------------------------	----------	---------------------------	----------	-------------------------------

									%
Mezőgazdaság	572	4,1	553	3,7	573	3,8	497	3	87
Bányászat	21	0,2	85	0,6	97	0,6	0	0	0
Feldolgozóipar	4674	33,5	4737	31,8	4284	28,4	4700	28,8	101
Energiaellátás	235	1,7	93	0,6	600	4	511	3,1	217
Építőipar	434	3,1	478	3,2	655	4,3	618	3,8	142
Kereskedelem	1404	10,1	1571	10,5	1314	8,7	1525	9,3	109
Vendéglátás	384	2,8	397	2,7	380	2,5	349	2,1	91
Szállítás	946	6,8	953	6,4	1135	7,5	1157	7,1	122
Pénzügyi tevékenység	1911	13,7	2335	15,7	2157	14,3	2140	13,1	112
Gazdasági szolgáltatás	1330	9,5	1618	10,9	1628	10,8	2572	15,8	193
Oktatás	509	3,7	445	3	447	3	432	2,7	85
Egészségügy	1214	8,7	1317	8,8	1450	9,6	1507	9,2	124
Személyi szolgáltatás	327	2,3	335	2,3	389	2,6	315	1,9	96
Összesen:	13961	100	14917	100	15109	100	16323	100	117

(Forrás: Az egyedi KSH-adatlapok alapján saját számítás. MTA RKK, Miskolc)

A gazdasági szolgáltatás körébe eső szakmák elterjedése elsősorban a szakközépiskolák sajátossága. 1993/94-ben 1330 tanuló tartozott ehhez a szakmacsoporthoz, ez négy év alatt megduplázódott. Ebbe a kategóriába olyan szakmák tartoznak, amelyek a számítástechnika köré sorolódnak, s az adatfeldolgozástól, adatbeviteltől, programozástól a gépek javításáig, karbantartásáig terjednek. Ezeknek a tárgyaknak az oktatását elsősorban műszaki jellegű, ezen belül is főleg villamossággal foglalkozó középiskolák vállalták. Az informatika mellett azonban ezek közé sorolják a különböző üzleti tanácsadási tevékenységeket is, mint például a piacgazdász szakmáját, akinek tevékenységében éppen az üzleti tanácsadó jelleg dominál, és nem a mezőgazdasági szakismeret. A kereskedelem köréből a piackutatással, vállalkozással foglalkozó szakmákat inkább közgazdasági jellegű szakközépiskolákban tanítják. Ezek a szakirányú képzéseket folytató korábbi szakközépiskolák kezdték meghonosítani a kifejezetten vállalkozói, üzleti, piackutatási ismereteket kívánó új szakmákat.

A gazdasági szolgáltatás körébe eső szakmák alkalmat adnak arra, hogy szóljunk a *technikusképzés* fontosságáról. Az ide tartozó szakmák tanulása tolódott ki az érettségi utáni tanév(ek)re. A gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatásokon belül a közgazdasági és a vállalkozói ismeretek azok, amelyeket még az érettségi után is tanulnak a diákok. Az ezt tanulók száma megduplázódott (206 %). Az említett, és az energiaellátásba sorolt környezetvédelemmel kapcsolatos szakok is a növekedést mutató körbe tartoznak: tanulólétszámuk 235-ről 418-ra nőtt. A növekedés tehát négy év alatt 178 %-os volt.

A technikus szakmák további vizsgálata kiderítené, hogy milyen jellegű átalakulás ment végbe a szakmák között: a jelentős növekedést mutatók mellett jelentős csökkenések, visszafordulások is megfigyelhetők, mint például a személyi szolgáltatás, a feldolgozóipar, a mezőgazdaság, és főleg a szállítás körén belül.

Technikus szakokat tanulók összesen

	1993/94.	1994/95.	1995/96.	1996/97.	%
Mezőgazdaság	365	273	361	113	30,9
Feldolgozóipar	2243	2124	1800	1903	84,8
Energiaellátás	235	25	223	418	177,9
Építőipar	434	403	552	618	142,4
Kereskedelem	154	167	98	112	72,7
Szállítás	337	263	257	112	33,2
Gazdasági szolgáltatás	650	777	764	1336	205,5
Személyi szolgáltatás	75	70	124	59	78,7
Összesen	4493	4102	4179	4671	104

(Forrás: Az egyedi KSH-adatlapok alapján saját számítás. MTA RKK, Miskolc)

Ha összefoglalóan akarunk szólni a szakközépiskolai képzésről, azt kell megállapítanunk, hogy a feldolgozóiparban tanul a legtöbb diák, de egyrészt számuk stagnáló, négy és fél ezer körüli, másrészt a tágan értelmezett szolgáltatások körébe tartozó szakmákat tanulók száma dinamikusan emelkedik. A gazdasági szolgáltatások számbeli növekedéséről már szóltunk, de a pénzügyi tevékenységeket választók száma is növekedett. A kettő együtt a kezdeti 3200-ról nőtt kb. 4700-ra.

Természetesen készíthetünk olyan besorolást is, amely a kereskedelmet, vendéglátást, szállítást, pénzügyi tevékenységeket, gazdaságot segítő szolgáltatást, oktatást, egészségügyet, személyi szolgáltatást együtt, egy csoportba sorolva *szolgáltatásnak*, azaz *a harmadik szektorba* tartozónak minősíti. Ez esetben könnyen kimutatható ezen szakmacsoport elsőprő fölénye a többi mezőgazdasági és ipari, feldolgozó ipari szakmákhoz képest. Ilyen csoportosítás szerint az 1996/97-es tanévben szakközépiskolában tanuló 16 323 tanulóból szolgáltatással kapcsolatos szakmákat tanult a tanulók 61 %-a, azaz 9997 fő.

Érdemes már most fölemlíteni, hogy az átképző intézmények milyen irányú képzési struktúrát alakítottak ki.

A megyei munkaügyi központ adatai szerint 1991 és 1996 között [17348 fő vett részt átképzésben](#). Ezek közül a munkaügyi központ adatai alapján 13183 főt lehet úgy besorolni, hogy meg lehessen őket különböztetni az ipari és a szolgáltató jellegű, a megyei átképzéseken tanult szakmák alapján. E szerint ipari jellegű képzésen 5293 fő vett részt, azaz 40,2 %, szolgáltató jellegű képzésben pedig 7890 fő, azaz 59,8 %.

Vagyis a nehézkesnek mondott állami, önkormányzati középfokú képzés már az 1996/97-es tanévben a képzési arányokat tekintve "megelőzte" a hivatásos átképző központot!

A megyei munkaügyi központ az általa szervezett átképzéseket néhány helyszínre koncentrálja. A tanfolyamok 58 %-a Miskolcon, 15 %-a Ózdon került lebonyolításra, a megye egyéb településein pedig a fennmaradó 27 %, miközben ott található a megye munkanélküli lakosságának kétharmada.

Érdemes ezek után megnézni a másik oldalt is: milyen képzési struktúrát igényelnek a gazdasági változások? Ehhez a térségben lévő gazdasági szereplők számát, a cégek méretét,

területi és ágazati megoszlását kell megvizsgálnunk, amelyet ezután összevetünk a képzési szerkezet jelenlegi adottságaival.

A piaci szereplők megoszlása a megyében [egyenetlen](#). A szervezetek többsége Miskolcon és térségében koncentrálódik: összességükben 52,7 %-os az arányuk, míg ez a többi statisztikai körzetben tíz százalék alatt marad. A középfokú iskoláztatás adatai hasonlítanak ezekhez az arányokhoz, mert ezek szerint is Miskolcon és a körzetébe tartozó Sajószentpéteren tanul a diákok többsége, kb. 15 000 fő, azaz 56 %-a. Ugyanakkor a fennmaradó 44 % megoszlása már kiegyensúlyozottabb képet mutat. A nagyobb városok, a nagyobb népesség, a fiatalosabb korszerkezet, a több diák következtében Kazincbarcika iskolavárossá vált, és 3000 diákjával a megye összes ilyen kategóriájában tanuló diáklétszámának 12 %-át adja. Ez annak ellenére van így, hogy a lakónépesség arányát tekintve Kazincbarcikát megelőzi az ózdi-putnoki körzet.

A tanulók számának a 10 000 lakosra jutó gazdasági szervezetek számával való összevetéséből kitűnik, hogy az edelényi és a szikszói körzetben nincs 300 főnél többet foglalkoztató "nagy" piaci szereplő, de ebben a két térségben a legkisebb a 21 főnél kisebb létszámú jogi személyiségű, valamint létszámhatár nélkül a jogi személyiség nélküli és egyéni vállalkozások száma. Ehhez illeszkedik az a tanulók számát megmutató tény is, hogy az edelényi körzetben nincs egyáltalán szakképzéssel, képesítéssel foglalkozó intézmény, a szikszói körzetben pedig csak az 1996/97-es tanévben indult egy osztállyal a szakközépiskolai képzés.

A gazdasági ágak szerinti vizsgálatok alapján az edelényi és a szikszói körzetről mondtak azzal kapnak más megvilágítást, hogy itt annak ellenére, hogy domináns a mezőgazdasági jellegű jogi személyiségű gazdasági szervezetek aránya – ebből a szempontból ide tartozik még az encsi körzet is –, valamint a jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek száma is magas, ennek ellenére nincs az említett három körzetben egyetlen mezőgazdasággal foglalkozó szakképző intézmény sem.

A mezőgazdasági jellegű képzéssel foglalkozó intézmények Miskolcon, Sátoraljaújhelyen, Tokajban, és az ugyanebbe a körzetbe tartozó Abaújszántón vannak. A putnoki mezőgazdasági szakközépiskola beiskolázási gondja éppen abból fakad, hogy elsősorban bányászok lakta településekre támaszkodna beiskolázási körzetét tekintve, és ez a lakossági összetétel nem keresi megfelelő számban és arányban a mezőgazdasági jellegű szakképzést. Tény, hogy a megye kedvezőbb mezőgazdasági adottságú déli körzetei jól ellátottak megfelelő iskolákkal (még Miskolc városa is), de a belső terület hiányt szenved minden tekintetben.

A szálláshely szolgáltatással, vendéglátással foglalkozó vállalkozások számában, arányában, és az oktatott, tanult vendéglátóipari szakmák számában és arányában is hasonló eltérések mutatkoznak. A stabilnak tekintett jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma a vendéglátás, szálláshely szolgáltatás formáiban a kazincbarcikai és a mezőkövesdi térségben a legnagyobb, a jogi személyiség nélkülieket tekintve a szikszói és a mezőkövesdi körzetben, az egyéni vállalkozókat nézve az edelényi és az encsi körzetben található a legtöbb szervezet. Ennek ellenére ilyen jellegű képzéssel foglalkozó intézmény egyik említett térségben sincs, viszont van Miskolcon és Tokajban.

Hasonló arányeltolódások találhatók az építőipart tekintve is. Ez az ágazat is igen jelentős átalakulásokon ment át. Igen sok szervezet megszűnt. A változások a legmagasabb arányban

az encsi körzet egyéni vállalkozásait érintették, miközben a különböző átalakulások hatására számuk jelentősen nőtt a miskolci (12 %-kal), a sárospataki (13 %-kal) és a szerencsi-tokaji (16 %-kal) körzetben. A stabil szakmunkáslétszám mellett növekedett a technikai végzettséget elérni szándékozók száma.

Más természetű ellentmondás tapasztalható a kereskedelmi jellegű pályák esetében. Itt is kimutatható, hogy például a jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek aránya a szikszói térségben a legmagasabb, az egyéni vállalkozókat tekintve pedig Kazincbarcikát Ózd követi szorosan.

A termékadásból megélni kívánó kényszer-vállalkozók száma éppen a legszegényebb térségekben a legmagasabb. Ennél a jelenségnél köszön vissza a legjobban az a szabályozási ellentmondás, hogy miközben törekszünk minél magasabb szakmai képzettségi szintet megkövetelni a felnövekvő fiatal évfázatoktól, addig alig létezik valamilyen megkötés arra nézve, hogy ki milyen vállalkozást folytathat. A végzettséget, szakismeretet igénylő feltételek rendszere ellentmondásos, nem szolgálja a frissen végzettek érdekeit. A "beltaq nagymamák" által jegyzett betéti társaságok nyugodtan, minden igazolás nélkül bejelentkezhetnek szolgáltató, termelő, szervező, kutató vagy oktató stb. társaságnak, és gondtalanul folytathatják magas színvonalú szakismeretet igénylő tevékenységüket. Érthető, hogy a munkáltató, a tulajdonos szemszögéből nézve a vállalkozói, az anyagi képességek a fontosak, mondván, hogy a továbbiakban az ő felelőssége az, hogy kit, milyen szakembert alkalmaz a vállalkozás tényleges működtetésére, de a valóságban a jogalkotók ezt a kérdést csak pénzügyi, tulajdonosi oldalról rendezték alaposan és szigorúan.

A közúti és a vasúti szállítással, raktározással, a csővezetékes szállítással, a különféle közlekedési pályák, közutak, vasutak, hidak üzemeltetésével, utazásszervezéssel, szállítmányozással, garázsszolgálattal foglalkozó vállalkozások megoszlása is hasonló aránytalanságokat mutat. Az ide tartozó jogi személyiségű gazdasági társaságok aránya Szikszó térségében, a jogi személyiség nélkülieké Szerencs-Tokaj körzetében, az egyénieké Encs körzetében a legnagyobb. A nagy, a magas számarányok mögött bizonyára sok kis cég rejtőzik kis létszámmal, még kisebb forgalommal.

Az oktatásban tapasztalható, hogy e szakmák tanulóinak létszáma továbbra is emelkedik (946-ról 1157-re), tehát továbbra is van igény a fuvarozással kapcsolatos szakmák tanítására, sőt, az adatokból az is kiolvasható, hogy egyre inkább szélesebb alapon, szakközépiskolai képzés keretében történik ezen ismeretek átadása. (A szakmunkás szakokon tanulók száma 35 %-ra esett vissza.)

A cégek létszámának változása tükröződik abban a tényben, hogy szám szerint a feldolgozó iparba sorolandó szakmák művelői is kisebb számban vannak jelen a hagyományos ipari körzetekben, pedig tőkeerejük, a foglalkoztatottak száma alapján továbbra is ők a meghatározók.

Az iskolák települési helye jól tükrözi a korábbi iparszerkezetet. Az infrastruktúra mozdíthatatlansága, a képzés szakemberigénye és a gyakorlati helyek minősége, biztonsága miatt nem tudja gyorsan követni a gazdaságban történt változásokat.

Az adatokból kiolvasható, hogy az egyéni vállalkozások tömegessége adja a nagy arányeltolódást, az iparszerkezet látványos átalakulását, miközben nem biztos, hogy képesek tartósan is iskolafenntartókká válni ezek a körzetek, körzetközpontok.

Az eddigiekből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a nagy létszámú ipari bázisok kora lejárt, de egy új, egyenletesebb, kiegyensúlyozottabb üzemméretű gazdasági szerkezet kialakulásának még csak az elején tartunk. Az már biztos, hogy az iskoláknak, a képzésnek erre az új jelenségre reagálnia kell, vagyis a kisebb üzemméret jelenlétével kell tartósan számolni. Ennek a következményeit kell a jövőben alaposan fölmérni, hogy az iskolai, a képzési szerkezet követhesse ezt a változást.

Véleményünk szerint a képzési idő kitágítása, a képzési szint emelése szakközépiskolai szintre, illetve az ezt meghaladó technikus szintre ezt a folyamatot jelzik már, hiszen a kisebb cégek nem engedhetik meg maguknak a túlzott specializációt. Valószínű, hogy a tananyagok, tantárgyak egymás közti súlya, sőt, belső arányaik, tartalmuk is kell, hogy változzon, számítva arra, hogy egyre inkább kis vállalkozások, sőt, maga az iskolát nemrég elvégzett egyén kell, hogy önállóan vállalkozást indítson. Ehhez a szakmai ismeretek önmagukban kevesek, szükséges még a tágran vett vállalkozói, pénzügyi, jogi, emberismereti stb. tudás fejlesztése is.

MEZEI ISTVÁN

A tanulmány alapját képező kutatást a PHARE KPA II. 096/1996. és az OKTK A-1168/97. tette lehetővé.

Demográfia. Főszerk.: Klinger András. Budapest, 1996. p. 67.

Az 1. osztályba lépők esetében a KSH-adatok nem közölték, hogy vajon a kisdíákok hány százaléka kezdte el az iskolát hat, és mennyi hét évesen? Mivel egymást követő évekről van szó, legfeljebb egy lépcső, egy sor elcsúszása lehet a tévedés oka, de ez esetben is érvényes az, hogy általában több az elsős, mint az évjárat tényleges száma.

KSH Statisztikai Hírek. 1996. április

Az ún. tisztított adatok alapján figyelembe vettük a kapott és a hasznosítható bizonyítványokat is. Ez az oka a számbeli eltérésnek.

Kapros Tiborné: Gazdasági-szervezeti innovációk Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Kézirat. Miskolc, 1996. október